

THE IMPORTANCE OF THE TERRITORY AND CITIES OF AFGHANISTAN FOR FOREIGN COUNTRIES

Yulduz U. Akramova

PhD's student

National University of Uzbekistan

Tashkent, Uzbekistan

E-mail: yulduzakramova95@gmail.com

ABOUT ARTICLE

Key words: Herat, Persian language, Kandahar, Katy-Chak gate, Mulk gate, Mashhad, Iraq gate, Maimana, Tali - Ashikan, Zar - Kutel, Bodan - Gur, Darai - Darban, Shiburgon, Mazori Sharif, Abdurahman Khan, Balkh, Marv, Turkman, London Protocol, Arminius Vambery, Lord Lutton, "Durand Line".

Received: 25.06.24

Accepted: 27.06.24

Published: 29.06.24

Abstract: This article talks about territories of Afghanistan, its some cities, trade, manufacturing and crafts in those cities and their significance for other countries, especially for Russia and Great Britain for attacks and the deficiencies in the internal politics of Afghanistan in the 19th century and the contradictions in the foreign policy and the foreign countries. In such a situation, the political mistakes of the Afghan emirs, representatives of the states, and the lack of clear consensus are clearly visible. The fact that Afghanistan is one of the most important zones both geopolitically and diplomatically has caused being interested by the major countries. The leaders of the "Big Game" began to use Afghanistan for their own interests, the first and second Anglo-Afghan wars and their results are presented. Russia and Great Britain were trying to take over Afghanistan for their own interests, and they were succeeding. Below, I have tried to give a partial introduction about the main purpose of the foreign countries from learning Afghanistan cities, roads and living conditions.

AFG'ONISTON HUDUDI VA SHAHARLARINING CHET MAMLAKATLARI UCHUN AHAMIYATI

Yulduz U. Akramova

Tayanch doktorant

O'zbekiston Milliy Universiteti

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: Hirot, Fors tili, Qandahor, Katy- Chak darvozasi, Mulk darvoasi, Mashhad, Iroq darvozasi, Maymana, Tali – Ashikan, Zar – Kutel, Bodan – Gur, Daray – Darban, Shiburgon, Mazori Sharif, Abdurahman Xon, Balx, Marv, Turkman, London protakol, Arminius Vamberi, Lord Lyutton, “Durand chizigʻi”.

Annotatsiya: Mazkur maqolada XIX asrdagi Afgʻoniston hududi va shaharlarining holati, ulardagi savdo – sotiq, ishlab chiqarish va hunarmandchilik sohalarining rivoji va chet mamlakatlari uchun uning ahamiyati yoritib beriladi. Undan tashqari, oʻsha davrdagi ichki qarama qarshiliklar, chet el mamlakatlarining, ayniqsa Rossiya va Buyuk Britaniyaning Afgʻonistonga turli yoʻllar bilan tajavuzlar uyushtira boshlashi haqida soʻz yuritladi. Bunday vaziyatda Afgʻoniston amirlarining, yuqori davlat vakillarining siyosatdagi xatolari, aniq bir yakdillikning yoʻqligi yaqqol koʻzga tashlanadi. Afgʻonistonning ham geosiyosiy ham diplomatik jihatdan juda muhim zonalaridan biri ekanligi uni yirik mamlakatlar qoʻlida qolishiga sabab boʻldi. “Katta oʻyin” boshlovchilari oʻz manfaatlari yoʻlida Afgʻonistondan foydalana boshlagani, birinchi va ikkinchi ingliz – afgʻon urushlari va uning natijalari toʻgʻrisida maʼlumotlar keltirilgan. Rossiyaning hamda Buyuk Britaniyaning Afgʻonistonni oʻz manfaatlari yoʻlida boʻlib olishga harakat qilishadi va bunga erishadilar ham.

ЗНАЧЕНИЕ ТЕРРИТОРИИ И ГОРОДОВ АФГАНИСТАНА ДЛЯ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Юлдуз У.Акрамова

Докторант

Национальный университет Узбекистана

Ташкент, Узбекистан

E-mail: yulduzakramova95@gmail.com

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Герат, Персидский язык, Кандагар, ворота Каты-Чак, ворота Мульк, Мешхед, ворота Ирака, Маймана, Тали - Ашикан, Зар - Кутель, Бодан - Гур, Дарай - Дарбан, Шибургон, Мазори Шариф, Абдурахман-хан, Балх, Марв, Туркман, Лондонский протокол, Арминиус Вамбери, Лорд Латтон, «Линия Дюрана».

Аннотация: В данной статье описывается положение территории и городов Афганистана и развитие в них торговли, производства и ремесел в XIX веке и их значение для зарубежных стран. Кроме того, в условиях противоречий того времени зарубежные страны, особенно, Россия и Великобритания, стали по-разному организовать агрессии в Афганистане. В такой ситуации отчетливо видны политические ошибки афганских эмиров, представителей высшего государства и отсутствие единогласия. Тот факт, что Афганистан является одной из

очень важных в геополитическом и дипломатическом отношении зон, привел к тому, что он оставался в руках крупных стран. Приводятся сведения о том, как инициаторы «Большой игры» начали использовать Афганистан в своих интересах, первой и второй англо-афганских войнах и их результатах. Россия и Великобритания пытаются разделить Афганистан ради своей выгоды, и им это удастся.

KIRISH

Hirot shahri Afg'onistonning eng mashhur shaharlaridan biri bo'lib, uning qal'asi, minoralari va mustahkam istehkomlari borligi bilan ajralib turardi. Shahar aholisining barchasi fors tilida gaplashardi; yon-atrofdagi, ba'zi qishloqlarda afg'oncha gapirishardi. Shaharning 6 ta darvozasi bor: janubda Qandahor, janubi-sharqida Kushkaning, sharqda Katy-Chak darvozasi, shimolda Mulk darvozasi, shimoli-g'arbda Iroq darvozasi, g'arbda Mashhad. To'rt tomondan shahar devor, minoralar va xandaqlar bilan o'ralgan. G'arbiy, janubiy va sharqiy tomondan Mulk darvozasigacha bo'lgan qo'rg'onlar va xandaqlar yangidan ta'mirlanib, mustahkam qurilgan. Yangi qal'aning devorlari pishiq g'ishtdan qurilgan bo'lib, atrofi qo'sh chuqurlikdagi xandaq bilan o'ralgan, u shahar xandaqqa tutashgan. Shaharda hammom, bozorlar va savdo maydonchalari bor, uning ichida ko'plab hovuzlar va quduqlar mavjud. Chorvadorlar bahorda Kaley-Validan Maymana shahriga sayr qilishadi, chunki bu vaqtda dashtda shirali o'tlar o'sadi. Ko'chmanchilar quduq suvidan foydalanadilar.

ASOSIY QISM

Maymana shahri qadimdan Hakimning qarorgohi bo'lgan. Shahar tekislikda joylashgan bo'lib, unda toza suvli ko'plab quduqlar va hovuzlar mavjud edi. Unda ko'plab savdo maydonchalari, bozorlar va savdo saroylari bo'lgan. Qo'rg'on qo'sh devor bilan o'ralgan, ya'ni shimoliy va sharqiy tomondan odatiy devordan tashqari asosiy devor bilan tutashgan devorlar ham mavjud bo'lgan. Uylar va masjidlar orasida quduqlar bor, bozor va savdo qatorlari qal'aning shimolida joylashgan. Muntazam qo'shinlarning kazarmalari shaharning sharqiy tomonida. Shaharning shimolida sopol tepaliklar bor, ulardan biri Tali-Ashkan nomi bilan mashhur. Bu tepalik Rossiya sayyolari tomonidan yaxshi o'rganilgan bo'lib, buning sababi bu tepaliklar va ayniqsa Tali-Ashikandan shaharlarni o'qqa tutish juda qulay bo'lgan. G'arbdan shahar, asosan, ekin ekiladigan dashtga tutashgan. Shaharning janubiy tomonida tepaliklar ham bor, lekin ular shahardan uzoqroqda joylashganki, u yerdan faqat uzoq masofali qurollar yordamida shaharni o'qqa tutish mumkin. Sharqda mashhur bo'lgan dara va tog'lar mavjud bo'lib, undan suv oqib, shahar va bog'larni sug'oradi. Zar-Kutal shu dovonning etagida joylashganoqar suv bor va o'tish

juda uzoq va baland. Kurchadan Zar-Kutalgacha bo'lgan yo'l tekis va dara, dovon ham bor. Qishda bir oylik qor va bo'ron tufayli bu dovonga o'tish mumkin emas, bahorda esa transport harakati uchun ochiq. Bu dovondan tashqari daraning narigi tomonida Bodan-Gur dovoni nomi bilan mashhur bo'lgan yana bir yo'l bor; bu yo'l juda notekis, baland va pastliklardan iborat. Qishda Bodan - Gur dovoni faqat muz bilan qoplanganligi sababli, soqchilar oxirgi dovon bo'ylab o'tadi, ammo u orqali artilleriya yoki konvoyni tashish katta qiyinchiliklarga olib keladi. Janubi-sharqiy tomonida Daray-Darban nomi bilan mashhur darasi bo'lgan tog' tizmasi joylashgan. Bu tog'lar juda tik va chavandozlar yetib bo'lmaydigan joylarda joylashgan, u yerda turli qabilalar istiqomat qiladi. Maymanadan Qaysar va Elmarga lagerga etib boriladi. Qaysar va Elmarning janubi-g'arbiy qismida tog'lar bor, ular bo'ylab to'dali yo'l o'tadi, ular bo'ylab Hirotga 6 kunda yetib borish mumkin; bu butun yo'l soylar, dovonlar va daralar bo'ylab o'tadi. Elmarning janubida butun hududda chorvador aymoqlar yashaydi. Elmara dovoni etagida yuqorida tilga olingan o'ram yo'l ajralib turadi; artilleriya va aravalar unga chiqolmaydi. Andxoy shahrida hokimning qarorgohi; afsharlar, turklar, o'zbeklar va turkiy tilda so'zlashuvchi arablar yashaydi. Bu hudud juda unumdor, ammo suv yetishmasligidan qiynalardi. Suv yetishmasligi tufayli hamma narsa parchalanib ketgan. Suvning kamligi tufayli Andxoy shahri va uning istehkomlari vayron bo'ldi, ulardan faqat kichik izlari qolgan. Uning g'arbiy va janubiy tomonlari vayron bo'lgan, sharq va qisman shimolda esa hokimning turar joyi joylashgan. Mintaqada qishloqlar ko'p emas; to'rt tomondan dasht, cho'l va qumlar bilan o'ralgan. Andxoy viloyati afg'on mulklarining eng shimoliy nuqtasi hisoblanadi. Andxoydan Kerkigacha bo'lgan yo'l dashtdan o'tadi. Ushbu yo'l bo'ylab 2-3 ta yangi quduq bor.

Shibirg'on viloyati alohida hokimga ega bo'lib, aholisi o'zbeklar, arablar va o'troq turkmanlar bolgan. Viloyatda aholi punktlari, qishloqlar ko'p edi. Shibirg'on shahrida istehkomlar yo'q: uning devorlari vayron bo'lgan, minoralar qulab tushgan, ba'zi joylarda xandaqlar qoplangan. Shibirg'on viloyati tekislikda joylashgan bo'lib, undagi cho'l yerlar sun'iy sug'oriladi. Ko'p ekin maydonlari, shuningdek, uzum va mevali bog'lar bor edi.

Tog'li qishloqlardan eng mashhurlari: Kemin, Istirab, Elefi-Sefid, Qurchi va Jeras bo'lgan. Rossiya sayyohlarining ma'lumotlariga qaraganda bular juda baland va borish qiyin bo'lgan joylar, ammo u yerga tog' to'pponchalariga ega bo'lgan qo'shinlar kirishi mumkin bo'gan. Juda qiyin dovonlar va daralar bilan ajralib turadigan qishloq Jeras bo'lib, bu hudud aholisi ko'pincha hukumatga qarshi isyon ko'taradi. Konvoyli qo'shinlar Sankt-Charek hududi qishloqlariga osongina o'tishlari mumkin, ammo artilleriyaning kirib borishi qiyin edi.

Mozori Sharif shahri hokimning qarorgohi va butun viloyatning markaziy boshqaruvi hisoblanardi. Shahar keng va gavjum bo'lib, unda ko'plab bozorlar va savdo omborlari mavjud bo'lgan. Shaharning 6 ta darvozasi bor. Uning qal'a devori bog'ning devorlari bilan bog'langan;

teshiklari va xandaqlarida maxsus devor yo'q. Shahar atrofidagi bog'larning ko'pchiligi ariq suvlari bilan sug'oriladi.

Xonlikning poytaxti Kobul shahri biri shimolda, ikkinchisi janub tomonda joylashgan ikki baland tog' orasida joylashgan. Shaharning g'arbiy va sharqida devorlar yo'q, shaharning o'zi ikki tog'lar orasida joylashgan. Shaharda eni 10 qadam bo'lgan ko'plab davlat binolari, shiypun va bozorlar bor bo'lgan. Shaharning janubiy va shimoliy tomonidagi ikkala tog'da, hatto inglizlar Kabulni bosib olgan yili ham minoralar, keshiklar, 1000 askar va oltita qurol uchun yaxshi kazarmalar, qal'alar qurilgan edi. Bu ikkala qo'rg'ondan ham o'q yetib borishi bilan shaharni to'plar va uzoq masofali qurollar bilan bombardimon qilish mumkin edi. Bu shaharlar to'g'risidagi ma'lumotlarning barchasi kelgusida qilinadigan hujumlar uchun tayyorgarlikning bir ko'rinishi edi. Rus elchilar barcha shaharning jang va hujum uchun qulay hududlarini o'rganishni o'zlarining asosiy vazifasi deb bilishgan.

Afg'onistonning harbiy holatiga keladigan bo'lsak, taxminan 400 nafar askar, qolganlari esa xilma-xil, ko'p tilli, intizomsiz olomon bo'lgan 1300 ga yaqin kishidan iborat bo'lgan. Rossiya va Buyuk Britaniya tomonidan bir necha marta qilinga harbiy harakatlar Afg'oniston ob- havo sharoiti sababli juda ko'p qiyinchiliklarga duch keladi, jumladan, jazirama yoz va qahraton qish, deyarli 40 daraja sovuq daraja, harbir qism uchun juda katta talofat yetkazadi. Aynan bu yo'qotishlar Rossiya va Buyuk Britaniyaning Afg'onistonga bo'lgan munosabatini o'zgartiradi va shu sababli, uning shaharlari, dara, dala va tog'li hududlarini o'rganishga kirishishadi. Bu kelajakda ularga hujum taktikasini mukammallashtirish va hujum harakatlarini tezlahtirishga imkon berishi kerak edi. Ammo Bolgariyadagi voqealar Rossiya davlatining rejadagi ishlarini orqaga surdi va ular asta-sekin oldinga siljigan bo'lsa-da, ular juda sekin harakatlanardi. Buyuk Britaniyaga keladigan bo'lsak, bir necha harakatlardan so'ng Hindiston hududiga chekinishga majbur bo'lishadi. Bu vaqtda, bizga ma'lumki, Afg'oniston xoni Abdulrahmonxon bo'lgan, uning hukumat tepasiga kelishi bilanoq Rossiya davlati bilan munosabatlarni yaxshilay boshlaydi, chunki u inglizlarning asl maqsadini juda yaxshi anglar edi. Bu esa Rossiya sayyohlarining Afg'oniston hududi va shaharlarining to'liq o'rganilishiga olib keladi. Shunday qilib, to'plangan ma'lumotlar asosida Afg'oniston, ya'ni Hirot, Maymana va Balxda qo'shinlar harakatlanishi uchun qulay bo'lgan yagona yo'llar joylashganligi aniqlandi.

Marv shahriga to'xtaladigan bo'lsak, ruslar tomonidan bosib olinganidan beri mamlakat xavfsiz holatga keladi va endi komissiya tomonidan Afg'oniston hududida rus askarlari joylashtirila boshlandi. Buning natijasida Buyuk Britaniya bilan 1885 – yilda imzolangan London protakoli asosida turkmanlarga tegishli bo'lgan yerlarga dav'at qila boshlaydi, natijada turkmanlar ham o'z hududlaridan mahrum bo'ladi.

Shuni e'tiborga olish lozimki, London protakoli Rossiya va Buyuk Britaniya manfaatlarining qay darajada o'xshash bo'lganligini nomoyon qiladi. Rossiya, o'z navbatida, 1873-yildagi kelishuvga asoslanib, azaldan Afg'onistonga tegishli bo'lgan Amudaryo bo'yidagi yerlarni Buxoroga ajratib berishni talab qiladi.

Arminius Vamberining sayohati davomida 1884 - yilda "National Review"da chop etilgan maqolasida rus komissiyasi to'g'risida juda ko'plab ma'lumotlar to'playdi, va uning qay darajada ochiq – oydin Afg'onistonni egallash uchun harakatlari to'g'risida yozadi, Hindukush va Pomir o'rtasidagi butun mamlakatni Rossiya qo'lga berishi uchun xizmat qilishi kerakligini ko'rsatib bergan.

Rossiyaning O'rta Osiyodagi barcha muvaffaqiyatlari ichida Marvning bosib olinishini inglizlar juda yaxshi qabul qilishadi. Ammo Rossiyaning keying harakatlari Buyuk Britaniya uchun juda qiziq va havotirli edi. Oradan bir necha yil o'tib, Murg'obaning quyi oqimida Rossiya ta'sirining tashkil topishi ayniqsa inglizlarni harakat qilishga undaydi. Hindiston mudofaasi masalasida liberallar va konservatorlar o'zlarining farqlarini unutdilar; Gladson vazirligi davrida lord Litton tomonidan boshlangan Hind daryosidan Kvettgacha bo'lgan yo'l qurilishidan voz kechadi va xatoga yo'l qo'yadi, qayta boshlashga kirishadi. Umumiy harakat rejasi keyinchalik konservatorlar tomonidan ishlab chiqilgan va uni amalga oshirish 1900 – yillarda ham davom etdi. Afg'oniston delimitatsiyasi paytida Rossiya obro'siga putur yetkazishga urinish Angliyaga zarar keltirgan bo'lsa-da, bu muvaffaqiyatsizlik Hindistondagi hukumatining kuchini pasaytirmadi. Shu sababli ham Afg'oniston davlati har tomonlama bo'lib olishga urinishlar kuchaydi.

Abdurahmon Afg'oniston amiri taxt uchun o'zaro nizolarda mag'lubiyatga uchragach, Turkistonga qochgan. 1878- 1880-yillardagi ingliz-afg'on urushi davrida vataniga qaytib, Shimoliy Afg'onistonda o'z hokimiyatini o'rnatgan . Abdurahmon Afg'onistonning hududiy yaxlitligini saqlashga intilgan, biroq Angliyaning zo'ravonligi ostida „Dyurand chizig'i“ni Afg'onistonning sharqiy chegarasi deb tan olishga majbur bo'lgan (1893). Unga ko'ra, ko'plab afg'on aholisi yashaydigan hududlar Angliyaning Hindistondagi mulklari qatoriga kiritilgan. Abdurahmon ichki nizolarga barham berib, mamlakat xo'jaligini mustahkamlashga imkon yaratgan.

XULOSA

Rossiya elchilari tomonidan Afg'oniston davlatining o'rganilishining asosiy sabablaridan biri na resurs yoki bosib olish emas, balki uning Rossiyadan boshqa mamlakatlar bilan aloqalarini oldini olish va o'zini bufer zonaga aylantirish bo'lgan. Chunki bizga ma'lumki, Afg'oniston davlati qadimdan Osiyoning yuragi hisoblangan, aynan shu sabab juda ko'plab mamlakatlar, asosan Buyuk Britaniya va Rossiya e'tiborini jalb qilgan.

Afg'oniston uchun xavfsizlik juda muhim, chunki, bizga ma'luki, so'nggi o'ttiz yil ichida ijtimoiy-madaniy muhit o'zgargan. Fuqarolar urushi an'anaviy afg'on jamiyatini o'zgartirib, yangi elita qatlamining paydo bo'lishiga yordam berdi, ularning kuchi va mablag'i qabilaviy yoki diniy hokimiyatdan ko'ra qurol va noqonuniy bozorlarga kirishdan olingan. Afg'onistonning turli hududlarida bu o'zgarishlarning ko'lami turlicha bo'lsa-da, u davlat-jamiyat va markaz-chekka munosabatlarini gibridd model samaradorligiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan tarzda o'zgartirdi. O'zgarishlarning sekin sur'atidan norozilik va ushbu harbiy modernizatsiya dasturini amalga oshirishda duch kelgan ko'plab muvaffaqiyatsizliklar Afg'oniston davlat quruvchilarini gibridd model elementlari bilan tajriba o'tkazishga undadi, masalan, rasmiy xavfsizlik kuchlarini to'ldirish uchun militsiya guruhlarini safarbar qilish shular jumlasidandir. Biroq, jarayon asosan G'arb harbiy institutlariga taqlid qiluvchi markazlashgan harbiy tuzilmalar qurilishiga tayanishda davom etmoqda. Tarixiy tendentsiyalarga qaramay, modernizatsiya modelidan gibridd model foydasiga voz kechish zamonaviy Afg'onistonga katta barqarorlik va xavfsizlik olib keladimi yoki yo'qmi, aniq emas.

Ammo, XVIII asrdan boshlab qilingan islohotlar o'z samarasini berdi. Afsuski, keying yillardagi mustamlakachilik harakatlari avj oladi va shu sababli ham Afg'onistonga bo'lgan qarshi xatti – harakatlar kuchayadi. Kuchli mustamlakachi davlatlar tomonidan turli yo'llar bilan ham ichki va tashqi tizimga juda katta ta'sir o'tkazgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии. - Санкт-Петербург: Военно-ученый ком. Главного штаба, 1882-1914. - 21 см. Вып. 47. - 1891. - VII, 167 с., 1 л. карт., план. Скрыть Сведения о городах Авганистана
2. Тыссовский.Ю *«Заговор в Кабуле: как это было»*. // «Известия», № 70 (22973) от 11.03.1990, стр.6
3. Гареев.М. А Моя последняя война (Афганистан без советских войск). М., ИНСАН, 1996. стр.161, 192
4. Афганистан // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.
5. Rashidov R. Afg'onistonda davlatchilik masalasi: tarix va hozirgi zamon. Monografiya. - T.: Navro'z, 2017. - B. 21.
6. Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии. - Санкт-Петербург: Военно-ученый ком. Главного штаба, 1882-1914. - 21 см. Вып. 29. - 1888. - VI, 130 с. Скрыть Новая афганская границия.
7. Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии. - Санкт-Петербург: Военно-ученый ком. Главного штаба, 1882-1914. - 21 см. Вып. 41. - 1890. - VII, 252 с., 6 л. карт. Скрыть Военные пути сообщения на Индо-Афганской границе П. М. Лессар